

**Б. Абдишукуров, О. Абдусаматов**

**МАКТАБДА ТАРИХ  
ТАЪЛИМИНИНГ  
ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ**

**Тошкент  
2024**

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ  
ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ  
ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

Б.Абдишукуров, О.Абдусаматов

**МАКТАБДА ТАРИХ ТАЪЛИМИНИНГ  
ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ**

*Ўқув-услубий қўлланма*

Тошкент  
«Renesains sari»  
2024

УЎК 01:371.  
КБК 04.4:331.  
А 32

Б.Абдишукуров, О.Абдусаматов. Мактабда тарих таълимининг замонавий муаммолари. Ўқув-услубий қўлланма. – Т.: “Renesains sari”, 2024. 180 б.

**Масъул муҳаррир:**

**Тоштемирова Саодат Абдурашидовна** – *Чирчиқ давлат педагогика университети доценти, п.ф.ф.д (PhD).*

**Тақризчилар:**

**Кошанова Нилуфар Мақсадовна** – *Чирчиқ давлат педагогика университети доценти, п.ф.ф.д (PhD).*

**Мадярова Салимахон Нуманджановна** – *Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети доценти, т.ф.н.*

Мазкур ўқув-услубий қўлланма умумий ўрта таълим мактабларида ўқитилаётган тарих фанининг муаммолари, уларнинг ечиш йўллари илмий-назарий асослари, ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятининг психологик-педагогик ва технологик жиҳатларини ёритиш, ўқитиш жараёнида креатив кўникмаларни ривожлантириш механизмларини жорий этиш асосларига бағишланган. Қўлланма педагогик олий-таълим муассасаларида фаолият олиб бораётган профессор-ўқитувчилар, умумтаълим мактаблари ўқитувчилари, шунингдек, педагогика, тарих йўналишидаги талабалар, бўлажак тарих фани ўқитувчилари учун мўлжалланган.

ISBN 978-9910-9398-5-3

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,  
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI  
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI  
AXBOROT RESURS MARKAZI

**КИРИШ**

**ТАРИХ ЗАМОНАВИЙ ФАН СИФАТИДА**

Тарих замонавий мактабдаги энг ўзгарувчан фанлардан биридир. Вақт ўтади, ижтимоий ва сиёсий вазият ўзгаради ва маълум воқеаларга янгича ёндашувлар, уларни янгидан тушуниш ва таъкидлаш зарурати пайдо бўлади. Бу жиҳатдан замонавий мактаб таълимининг мақсад ва вазифалари нималардан иборат? Ҳозирги мактабда тарихни ўқитишнинг иккита тизими – чизиқли ва концентрик – методистлар ва ўқитувчилар ўртасида қаттиқ тортишувларга сабаб бўлмоқда. Эҳтимол, бошқа учинчи йўл борми? Ёки тўртинчиси-концентрик ва чизиқли тузилмаларнинг афзалликларини бирлаштирадими? Бугунги кунда юртимиз тарихини миллий манфаатларга мувофиқ ўргатиш зарурлиги масаласи жуда кескин. Бугунги кунда тарих фанининг асосий вазифаларидан бири ўз мамлакатини учун масъулиятни ҳис қиладиган фаол фуқарони тарбиялашдир. Тарихни ўқитишнинг мавжуд тизими ўқувчиларга тарихий жараённи яхлит идрок этишга имкон бермайди, миллий ўзига хосликни мустаҳкамлашга ва жамиятни мустаҳкамлашга қаратилган эмас деган фикр мавжуд. Мактабда тарихни ўқитишнинг асосий мақсади ўтмишни билиш ва жаҳон маданиятининг энг муҳим ютуқларини бошқариш қобилиятига асосланган ўқувчи шахсини ривожлантиришдир.

Шахсий ривожланиш, биринчи навбатда, ижодий фикрлашни, ўтмишни, ҳозирги кунни танқидий таҳлил қилиш, тарихий манбаларни мустақил ўрганиш асосида ўз кўлосаларини чиқариш қобилиятини шакллантиришни ўз ичига олади. Тарих ўқувчини ахлоқий танлов муаммолари олдида қўйиши, тарихий воқеаларни ахлоқий баҳолашнинг нураккаблиги ва ноаниқлигини ҳалол кўрсатиши керак.

Тарих дарслари ўқувчига фактларни пассив ёдлашни ва уларни баҳолашни эмас, балки тарихий маълумотлар

массасида мустақил равишда ҳаракат қилиш, тарихий ҳодисалар ўртасидаги сабаб-оқибат муносабатларини топиш, тарихий жараёнда муҳим нарсаларни ажратишни ўргатиши керак. Тарихийликни тарбиялаш керак, ўтмиш воқеаларини ҳар бир алоҳида тарихий лаҳза учун ўзига хос бўлган ўзаро боғлиқликда тушуниш ва баҳолаш, дунё ва жамиятнинг яхлитлигида доимий ўзгарувчанлигини, ижтимоий ҳодисаларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши ва йўқ бўлиб кетиши жараёнини англаш қобилиятини билдиради.

Тарих дарсларининг муҳим мақсади ҳаётга кирадиган шахснинг ижтимоийлашувини, яъни унинг шахс сифатида ўзини ўзи белгилашини, жамиятдаги ўрнини, тарихий илдизларини тушунишини ривожлантиришдир. Мактабда тарихни ўқитиш ўқувчининг қадрият йўналишларини шакллантиришга, у томонидан ахлоқий муаммоларни ҳал қилишга ёрдам бериши керак.

Бу борада тарихий таълимнинг мақсади биринчи навбатда умуминсоний қадриятларга, инсонпарварлик тарбиясига эътибор қаратишдир. Тарихнинг асосий вазифаси ижтимоий ижодкорликка қодир, ўз позицияларини ҳимоя қилишда принципал, демократик ўзини ўзи бошқаришда иштирок эта оладиган, ўз тақдири ва инсоният цивилизацияси учун жавобгарликни ҳис қиладиган фуқарони тарбиялашдир. Ҳақиқий ватанпарварликни турли халқлар тарихи, уларнинг маданияти билан танишмасдан, турли маданиятларнинг ўзаро таъсири ва ўзаро бойишининг доимий моҳиятини ва уларнинг бир-бири билан чамбарчас боғлиқлигини тушунмасдан тасаввур қилиб бўлмайди. Ўқувчи ўз халқи жаҳон цивилизациясининг бир қисми эканлигини тушуниши керак. Оммабоп фикрга кўра, тарихни ўрганиш ўқувчиларга ўтмиш ҳақидаги зарур билимларни ва ўтмиш воқеаларини ўрганишда зарур кўникмалар тўпламини

бериши керак. Аммо бизнинг болаларимиз ҳар доим ҳам ўтмиш ҳақидаги билимларнинг ҳақиқий қийматини тушунишмайди.

Тарих асослари - мактабда тарих фанининг асосидир. Мактабда тарих асосларини ўрганиш учун, биринчи навбатда, ўқувчи нима учун ўтмишни ўрганиши кераклиги (ва ўтмиш ҳақида билмаслиги) аниқ тасаввурга эга бўлиш керак. Ва бу ерда калит умуман ўтмиш тушунчаси эмас, балки ҳозирги тушунчасидир. Ўтмишни илмий тадқиқ қилиш бизга ҳозирги кунни яхшироқ тушуниш ва келажакни озгина бўлса ҳам башорат қилиш имконини беради.

Бугунги кунда жамиятни демократлаштириш шароитида таълимнинг турли мактаблари ва йўналишлари шаклланди. Ва шу билан бирга, алоҳида фанларни ўқитиш усуллари етарли даражада ривожланмаган. Тарихни ўқитиш усулини танлашни белгиловчи омиллар тарих фанини ўқитишда қўлланиладиган усулларни танлашни белгилайдиган бир неча омил мавжуд. Мисол учун, агар синфда 25 га яқин ўқувчи шовқин бўлса, ўқитувчи бу синфни осонгина бошқариши мумкин, аммо 40 га яқин ўқувчи бўлса катта синфни бошқариш мураккаб бўлиши мумкин.

Тарихни ўқитишда фаоллик усули долзарбдир. Бу сўзларни ўқитувчининг ўзи ҳам, унинг шогирдлари ҳам дастур ва қўшимча тарихий материалларни қайта ишлаш ва тушуниш бўйича доимий иш сифатида тушуниш керак. Айниқса, ҳозирги сиёсий ва иқтисодий вазиятни ҳисобга олган ҳолда. Ўқитувчи замонавий илм-фанни ёритишда кўриниб турганидек, болаларни тарих олами билан таништириши ва шу билан бирга замонавий цивилизация пойдеворини ташкил этувчи тарих бугунги кун учун тирик эканлигини кўрсатиши керак. Дастур, дарслик, бадиий адабиёт, оммавий ахборот воситалари, электрон

қўлланмалар, интернет ресурслари ўқувчиларга тарих бўйича маълум билимларни ўзлаштиришга ва уларда инсон ва жамият учун энг муҳим саволларга жавоб топиш истагини уйғотишга йўналтирилган бўлиши керак. Ушбу жараёнда асосий эътибор гуманитар қидирувга қаратилган бўлиб, унда тарих билимлари устун рол ўйнайди.

Ўқитиш жараёнида ягона дунё шароитида жаҳон тарихини тизимли ёритишни яратиш мақсадга мувофиқдир; талабаларда инсоният тарихининг дастлабки босқичларидан то ҳозирги кунгача бўлган бирлиги, универсаллиги ҳақидаги тушунчаларни уйғотиш, бу ёш авлодда замонавий тарихий тафаккурни шакллантириш учун ниҳоятда муҳимдир. Фактларни унутиш мумкин ва тарихни фикрлаш, ижодий ва аналитик идрок этиш тури шахснинг шакллантирувчи хусусияти бўлиб қолади.

Янги ахборот технологияларидан фойдаланиш мавзу мазмунини сезиларли даражада чуқурлаштириши, қидирув ишларини тезлаштириши, ноанъанавий ўқитиш усулларида фойдаланиш ўқувчиларнинг тарихий материални ишлаб чиқишда амалий кўникмаларини шакллантиришга, ушбу фанга чуқурроқ қизиқиш уйғотиши мумкин. Лекин эҳтиёт бўлинг! Ўзингизнинг тестингиздан сўнг турли хил манбалардан фойдаланиш яхшироқдир. Баъзида ўқувчиларнинг ўзлари интернет-ресурслар саҳифаларида хатоларни топадилар. Мактабда тарихий таълим кўпинча мавзу ва ҳодисаларнинг парчаланишидан азият чекади. Агар бутун мавзунинг материали оддийгина бир нечта дарсларда ҳикоя, маъруза орқали узатилса, бу ўқувчини чалкаштириб юборади, унинг бошида кўплаб субтопикаларнинг тартибсизлиги шаклланади. Аммо битта визуал занжирга ўрнатилган, ўқувчи томонидан аниқ тушунилган, асосий тугунли кичик саволлар ва субтопикалар таъкидланган бир хил воқеалар ва фактлар янги, юқори сифатли натижага олиб келади. Тарихий

воқеага яхлит қараш, ягона занжир: “сабаб – ҳодисалар – оқибатлар”, тугун муаммолари ва ҳодисаларни тақсимлаш асосий нарса. Тарих дарсларида ривожлантирувчи таълим тамойилларига асосланган методологиядан фойдаланиш фойдалироқ. Ушбу технология мактаб ўқувчиларининг назарий тафаккурини шакллантиришга қаратилган. Назарий фикрлаш ҳодисаларнинг келиб чиқиш шартларини кузатиш қобилиятини англатади; нима учун бу ҳодисалар у ёки бу шаклга эга бўлишини аниқлаш; ушбу ҳодисанинг (фактнинг) келиб чиқиш жараёнини такрорлаш, содда қилиб айтганда, буни қуйидаги формула билан ифодалаш мумкин: сабаб - ҳаракат - натижа - оқибат - ҳодиса. Бундай тарихий фикрлашнинг ўзига хос хусусияти диалогик бўлиб, назарий тушунчаларни фақат муҳокама пайтида ўрганиш мумкин. Синфдаги мулоқот, биринчидан, дўстона муҳит, агар гапириш кўрқинчли бўлмаса, салбий баҳо олмасангиз; иккинчидан, бу ўз фикрини билдирадиган одамнинг фаоллигини рағбатлантиради; учинчидан, бу ўз позициясини ҳимоя қилади; тўртинчидан, бу кўшма ижодий қидирув, ҳамма биргаликда ўқув вазифасини ҳал қилганда.

Шундай қилиб, тарихни ўқитиш муаммоларини ҳал қилиш ва тарих дарслари ва дарсларида ўқувчиларнинг билим фаоллигини фаоллаштириш учун тарихни ўқитиш ва кириш ҳуқуқини амалга ошириш муаммоларини самарали ечимларидан бири сифатида фаол қидирув усулидан фойдаланиш тавсия этилади.

1. Ўқувчиларнинг ҳаётий тажрибасини шакллантириш имкониятлари.

2. Ижодкорлик ва мустақилликни рағбатлантириш, ўзини англаш, ўзини намоён қилиш зарурати.

3. Ўқувчиларнинг ўзини ўзи тарбиялаш тамойилини амалга ошириш.

4. Тарихни баҳолаш ҳозирги вазиятга мос келади.